

TÜRK ŞİİRİNDE DİL VE USLÛP/iki

Seyit KILIÇ

Şâir, şiir dilinde kullanacağı kelimeleri kullanırken kelimelerin ses değerlerine de gereken önemi vermelidir. Çünkü şiir dilinin başlıca özelliklerinden birisi de iç ahengi yakalamaktır. Gereke kâfiye ile gerek aliterasyon ve asonans ile yakalanması gereken bu ahenk ve müzikalite ancak kelimelerin ses değerlerine riayet etmekle elde edilecek şeylerdir.

*“Derinden derine ırmaklar çağlar
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi
Ey suyun sesinden anlayan bağalar
Ne söyle şu dağa çoban çeşmesi...”* (F. Nafiz Çamlıbel)

Kısacası; “Şiirin lisanı olan tasarrufu, nesrin ve konuşmanın tasarrufundan çok başkadır. Berikilerde sırf delalet ettikleri uzak, yakın mânâları için kullanılan kelime, şiire büsbütün başka hususiyetleri için girer. O artık şiirde yalnız kamusta mevcut falan veya filan mânâların sahibi olan kelime değil bir halet-i ruhiyenin malzemesini kendisinde bulmuş olduğu bir sanat malzemesidir ki, içine girdiği terkipte kemiyeti ile beraber keyfiyetini de kullanacaktır. Âhengi telkin kudreti, ses şekli, rengi ile o, sanatın nizamında kâh ham bir boya parçası, kâh renkli bir mozaik taşı ve kâh bir ses ve çok defa bütün bunların hepsi birden olacaktır. Aynı zamanda konuşma ve nesre usulünü veren, lisanın bütün sanatını tanzim ve idare eden, mânânın hükmünü süren nahiv, şiirde çok defa tanımadığı bir şekilde seyirci vaziyetinde kalır.” (Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.18)

4 Âhenk, Musiki/Ritm:

Şiir dilini anlatırken onu kullanılan tabîî dilden daha özgün kılan şeyin ahengi ve musikiyi yakalaması demiştik. Yahya Kemal Beyatlı; “Bir mısraın şiir olup olmadığı gayet âşikârdır. Derûnî ahenk ile ifade edilmişse şiirdir. Fakat duyulmaksızın yalnız vezin ve lisan mümaseresiyle (alışkanlık) söylenen söz şiir olmaz. Şiir bir nağmedir. Lâkin Frenklerin kuğu kuğu nağmesi dedikleri çok nadir ve halis bir cevherdir. Bu nağmeyi ifade etmek için vezin ve lisan ancak ve ancak bir alettir. Şiirde nefes ve ses iki unsurdur. Mısraın ayakları yerden kopmazsa yahut en hafif bir kulağı bir ses gibi doldurmazsa hâlis şiir değildir.” (Edebiyata Dair, s. 48)

“Üstad elinde sertaser âhenk olur lisan” (Yahya Kemal Beyatlı)

Dil ve Üslubu anlatırken “Kapalılık” kısmında bu konuya biraz değinmiştik. Bütün edebî eserlerde bir müphemlik vardır. Bunun nedeni ise edebî sanatlara bolca yer verilmesidir. Şiiri daha gizemli bir hale getiren ise edebî sanatlardan alegori, imge/simge/imağ, betimleme, teşbih, tevriye gibi söz sanatlarına bolca yer verilmesidir. Bununla beraber kullanılan kelimeler arasındaki irtibatı gözetmeden yapılan her türlü söz şiiri anlaşılabilir kılacaktır. Şiiri daha anlaşılır kılabilmek için kullanılan kelimelerin anlamları ile beraber silsile içerisinde kullanılan kelimelerin arasındaki irtibata dikkat etmek gerekir. Sentaks/Söz diziminden tutunda dilin semantik/anlambilimine kadar her şeyi göz önde bulundurulmalıdır. Yoksa şâir ile okuyucu labirent/dolambaçta yollarını kaybetmiş yolculara benzeyebilir.

İçerisine daha felsefî anlam katabilmek, kelimelerin anlamlarına yakın değil de çok çok uzak çağrışımlar katarak yazılan şiirler, gerçekten otopsiye yatırılan ceset gibi olurlar. Şâirin her ne kadar bir olaydan haber verme, tarihi bir olayı anlatma ya da durumdan haberdar etme gibi gayesi yoksa da okuyucuya bedii haz tattırabilmesi için şiir dilinin duygu değerlerini iyi hesap ederek kelimeleri ona göre kullanması gerekmektedir. Ben de bazı şiirleri okuyor mısralar arası geçişlerde irtibat kurmakta güçlük çekiyorum. Bunun nedenlerinden bazıları ise kişilerin kendilerini felsefî derinliğe sahip gibi lanse etmek gayretinden başka bir şey değildir.

Okuyan kimselerin onların düşüncelerinin derinliklerine, felsefî görüşlerinin genişliklerine, duygularının sınırsız ufuklara doğru kanat açışlarına vakıf kılmaktan başka bir şey değildir. Daha kısa ve öz ifade ile kişilerin kendilerine diğerlerinden farklı kılma endişesinden başka bir şey değildir.

Bu ve buna benzer sebepler şiirleri anlaşılabilir kılarak kelimeler arasındaki bağlantıları alegori ve imge adı altında alışılmışın çok çok dışında kılarak şiiri zora sokarak anlaşılmasını tamamen yok eder. Oysa şiiri okuyan kimseler o şiirden bir şeyler anlayabilmeli, duygulara vakıf olabilmeli, haz ve heyecan duymalı bedii zevkin farkına varmalı ve her okuyan kimse şiirden aynı şeyi anlamasa dahi şiiri kendince anlamlandırılmalıdır. Vele ki şâir, onu anlamlandıran kimselerin yüklemiş oldukları mânâların dışında şeyleri kast etmiş olsun...

Dil veya kelimelerin seslerindeki uyum, şiir dilinin ruhumuz ve hassasiyetimize hitabı yanında kulağımıza hitabını da beraberinde getirir, müzikal bir şiir, okuyucu/dinleyicinin kulağı ve ruhunda hoş bir seda bırakır. Şiir kulağa hitap eden kelimelerden teşekkül etmiş bir sanat dalıdır. Bu yüzden şiir bir söz sanatıdır ve inşad edilir. “Şâirin lisanı ‘nesir’ gibi anlaşılacak için değil, fakat duyulmak üzere vücut bulmuş, musikî ile söz arasında, sözden ziyade musikîye yakın, mutavassıt bir lisandır. Şiir bir hikâye değil sessiz bir şarkıdır.” (Ahmet Haşim, Bütün Şiirleri, s. 70)

Necip Fazıl Kısakürek, şöyle der: “İşte şiirde doğrudan doğruya dışın dışı, iç, için içi, gizli elemanların esîri kıvrımlarını örgüleştiren edadır ki, iç şekli dokur. Bu dokunun malzemesi, yine doğrudan doğruya dış ahengin ötesindeki iç ahenk, kelimelerin dış mânâsı altındaki iç mânâ, kelime münâsebetlerinde lezzetleşen mizaç tavrı ve duygu hâli.” (Çile, Poetika" Şiirde iç Şekil bahsi.)

Şiir de âhenk/musikiyi sağlayan en önemli dil ve şiir unsurları; vezin, kâfiye, redif, asonans, aliterasyon, ses yansımaları ve tekrar olarak sıralanabilir. Bütün bunlar dilin âhengi sağlamak için tarihler boyunca şâirlerin istimal etmiş olduğu ses sanatlarıdır. Bu ses sanatları daha vazıh olduğu için sözü uzatmamak için detaylara girmeden burada noktalamak istiyorum.

5 Kapalılık:

Bütün edebî eserlerde olduğu gibi şiirde de bir kapalılık mevcuttur. Hatta şiirde bu kapalılık daha çok fark edilir. Çünkü şiir her hangi bir olayı hikâye etme amacı gütmeyen, fikir ve ilmi neşretmek gibi bir gayesi yoktur. O tamamen duyguların ritimli kelimelerle ifadesinden başka bir şey değildir. Şiirin her hangi bir tarihi bir olayı, düşünceyi, hissi, gerçeği ve ya durumu okuyucuya açık bir şekilde anlatmak gibi bir amacı yoktur. O görev ya felsefenin, ya psikoloji, ya tarih ya da sosyolojinin amaçlarındandır. Şiir bir şeyi ispat etmek veya izah etmek yerine izah etmek ve sezdirmek gibi bir misyon yüklenir. N. Fazıl Kısakürek “İlmin usûlünde tebliğ, şiirin usûlünde telkin vardır. Şiirde tebliğ kaba davulculuk, telkin ise sihirli kemancılık” (Poetika, şiirde Usul bahsi)

Şiir dili imaj, sembol, alegori, mecaz, teşbih, istiare, kinaye, telmih vb. gibi söz sanatları ile sanatkârın doğrudan doğruya ifade biçiminden kaynaklanan müphemliklerle doludur. Sezdirme noktasında yoğunlaşarak okuyucu ya da dinleyicinin dikkatini kendi üzerine çeker. Bundan dolayıdır ki her şiiri her okuyucu bir çırpıda anlayamaz. Alberes, “Şiirin mantığımızın tanımladığı düşünceleri, kavramları, basmakalıp duyguları değil, tanımlanamayanı anlattığını belirtir.” (Doğan Aksan, Türk Dili Türk Şiir Dili, s. 25) Onu anlayabilmek için belki de birkaç defa okuması gerekecektir. Ya da bazı söz sanatlarına vakıf olması gerekecektir. Örneğin Bakî'nin, anlaşılması zor olmayan:

“Güzeller mihribân olmaz demek yanlıştır ey Bâkî!

Olur, Vallâhi Billâhi biraz yalvarı görsünler” Beytinin “...Biraz yalvarı görsünler” sözünün tevriyeli olduğunu anlayıp çözemezse şiiri tam anlamış olmaz. Yalvarı kelimesi yalvarmak eyleminin yalvarı görmek biçimindeki bileşik kullanımının “yalvarsınlar, yalvarıversinler” anlamının yanı sıra eski para birimi olan yalvar'ında düşünülmesi amaçlanarak tevriye yapılmıştır. Dolayısı ile güzellerin parayı görünce ona meyledecekleri anlatılmak istenmiştir. Bununla birlikte her şeyde bir sınır olduğu gibi kapalılıkta da bir sınır olmalı imge, alegori, imaj, betimleme vs. adı altında saçma sapan mısralardan kaçınılmalıdır. Şâirden beklenen “muamma”nın dehlizlerinde okuyucu ile saklambaç oynamak değildir.

“Netice ve teşhis: Şiirde temel unsur tahassüs -hissetme-duygulanma- edası şekline bürünebilmiş gizli fikirdir.” (N. Fazıl Kısakürek, Poetika, Şiirin Unsurları bahsi)

6 Başka Bir Dile ve Nesre Çevrilememe:

Prof. Dr. İsmail Çetişli bu başlık ile Dil başlığı altında topladığı kısma son vermektedir. Bizde bu tertibe riayet ederek bu konuyu da izah ettikten sonra makalemize son vereceğiz. Şiir dili ile alakalı baştan beri söylediklerimizden anlaşılacağı üzere o ne kendi içerisindeki tâbi dil ile nesre ve ne de yabancı bir dil ile başka bir dile olduğu gibi çevrilmesi mümkün değildir. Şunu unutmamamız gerekir ki şiir bir terkipler bütünüdür. Tıpkı diğer mimarî eserlerin birer terkip olması gibi...

Her hangi bir mimarî eserin bir tuğlasını yahut bir çinisini yahut bir sütununu nasıl ki aldığımız zaman ondan bir şeyler eksiltmiş olursanız; şiiri de ne kendi içindeki dile ne de yabancı bir dile çevirdiğiniz zaman onun gizemini ve estetiğini yok etmiş olursunuz. Cahit Sıtkı Tarancı bu hususu bakın nasıl anlatıyor:

“Ağlarım hâtıra geldikçe gülüştüklerimiz”

Mısraını elbette duymuşsunuzdur. Şâir ne demek istiyor? “Gülüşüklerimiz hatıra geldikçe ağlarım” Bu bir nesir cümlesidir. Şâir ne yapmış? Bu nesir cümlesinin her kelimesini değerlendirerek bu duyguyu nihaî ifadesine kavuşturmuştur. Şâir karşımızda olsa göreceğimiz manzara nedir? Bir adam ağlıyor. O halde dizinin ilk sözcüğü “ağlarım” olacak. Neden ağladığını merak etmez miyiz? Bu kez onu söylemek gerek. Bir şeyler hatırladığı için. Öyleyse, dizinin ikinci ve üçüncü sözcükleri “hatıra geldikçe” olacak. Peki, neymiş acaba böyle hatırladıkça ağladığı şey? “Gülüşüklerimiz” diyor ve böylece her sözcük yerini alıyor ve bildiğimiz dize ortaya çıkıyor. “*Şiir bir deyiştir, sözcüklerle güzel biçimleri kurmak sanattır*” denilmesi bundandır. Şair de bu sanatı bilen adamdır. Bu sanatın anlatım aracı dil ve gereği de sözcükler olduğuna göre, şiir yazmak isteyen adamın kullandığı dilin bütün kurallarını iyi bellemesi, sözcüklerini sınıf arkadaşları gibi yakından tanıması, hangi sözcüğün nerede ve nasıl kullanıldığı zaman kendisinden beklenen ödevi yerine getireceğini bilmesi gerekir.

Şiir yalnız duymakla, parlak imgeler bulmakla değil, dil ve sözcükler konusundaki bu bilgilerle, bu sevgilerle, bu dikkatlerle yazılabilir. Şairden beklediğimiz işte bu davranıştır. Bundan sonrası yani yapıtının çapını belirleyecek şey şiir yaratma gücüdür. Şair ister sevgilinin servi boyundan, ister bir savaştan, ister mahallesinin yoksulluğundan, ister haksızlıktan söz etsin, kendi bileceği işti, yeter ki her şeyden önce şiir yazdığını bir saniye hatırlanarak çıkarmasın.” (Kaynak Dergisi, 1949- Yazılar, s. 109)

Ahmet Hamdi Tanpınar ise bu konuyu şöyle ifade eder: “Şiir bir milletin öz malıdır, hangi şekilde olursa olsun dilin çiçeğidir ve herkesin malı olan ölçü ister.” “Yalnız şiirdir ki yazıldığı lisanın malıdır. O lisanda okumak şartıyla güzelliklerine sahiptir, vardır. Çünkü şiir dilin özüdür, kokusudur, musiki kabiliyetidir.” “Bir bakıma tek milli sanat şiirdir.(...) Şiir bir iç kale sanattır. Çünkü dil vasıta olarak değil, malzeme ve nesîç olarak kullanıldığı zaman milletin iç kalesidir. Böyle anılınca, bir milletin, insanın, tarihin, kültürün tâ kendisidir.” (Edebiyat Üzerine Makaleler, s. 38)

Şeyh Galib’in ifadesi ile şiir lisan içerisinde “Bir başka lisan tekellüm” etmektir. Yahya Kemal’in, “Ne zaman şâir olduğunuza inandınız?” sorusuna, hiç tereddüt etmeden; “Türkçeyi hissettiğim zaman!” cevabını vermesi de bundandır. Mehmet Akif Ersoy ile Orhan Veli’nin aşağıda vereceğim şiiri, şâirin duygu, heyecan, hayal, ihtiras, intiba ve düşüncelerini şiire dönüştürmede çektiği sanat çilesini ve dille olan kavgasını sezdirme hususunda son derece önemlidir.

*“Bana sor kâri; sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşımda duran eş’ârım;
Bir yığın söz ki, samîmiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu bilirim, çünkü ne san’atkârım.
Şiir için "gözyaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bizârım!
Oku, şayed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zirâ onu yazdım iki söz yazdımsa.”* (Mehmed Akif Ersoy)

*“Anlatamıyorum
Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle?”*

*Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kıfayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce*

*Bir yer var; biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.”* (Orhan Veli Kanık)